

M. Bulíř: Základní školství v ČSR. Retrospektiva let 1780—1986

Praha 1987, 16 stran + 30 tabulek

Historie vysokého školství v našich zemích začíná polovinou 14. století, historie základního školství v šedesátých a sedmdesátých letech 18. století. Její studium předpokládá znalost nejen zákonných podmínek fungování tohoto školství, ale také statistický obraz jeho vývoje. M. Bulíř, pracovník Českého statistického úřadu v oblasti statistiky školství, kultury a celé terciární sféry, zpracoval z archivních a dalších materiálů časové řady o vývoji základního školství v Českých zemích od roku 1780 do současnosti.

V úvodu se zabývá legislativními a organizačními opatřeními v jednotlivých etapách vývoje základního školství na území dnešní ČSR, uvádí potřebnou metodologii a vysvětlivky, a pak předkládá 30 statistických tabulek dokumentujících vývoj základních škol v našich zemích. Déle než 200letou historií etapizuje na úseky 1780—1919, 1920—1944 a 1945—1986. Časové členění je podmíněno rozsahem statistických podkladů, jichž může ve své retrospektivě použít, nikoli školskými reformami, jež etapy uvádí v úvodu a v metodické části. Každou etapu organizace základního školství a náplň výuky jednotlivých typů základních škol charakterizuje stručně a přehledně od jeho počátků v roce 1774 až do poslední úpravy zákonem č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol.

Tabulková část začíná přehledem elementárních škol v Čechách 1780—1797, údaji o školní docházce podle tehdejších krajů 1784—1786 a pokračuje dalšími tabulkami, nyní již za celé České země, od roku 1828, který je počátkem soustavné státní statistiky na území dnešní ČSR, původně tajné, od poloviny šedesátých let 19. století veřejně přístupné. Tabulky obsahují informace o počtu škol, počtu tříd, počtu žáků, a to za jednotlivé kalendářní (školní) roky až do současnosti. Důležité jsou tabulky o školách podle vyučovacího jazyka, dokumentující mj. výsledky bojů za politická a jazyková práva českého národa v rakousko-uherské monarchii. Zajímavé údaje i pro sociologii kultury v našich zemích jsou v tabulkách o procentu skolarizovaných (zaškolených) dětí v základních školách. Podíl zaškolených dětí nikdy nebyl nižší než 90 %, u děvčat vyšší než u chlapců. Střední úsek časových řad začíná rokem 1920, po upevnění organizace státní statistiky v Československu. I nová časová řada obsahuje někdy zapomínaná data o základních školách podle vyučovacího jazyka v českých zemích (český, německý, polský) a o počtu žáků podle národnosti v těchto školách v členění na děti „československé“, ruské, německé, maďarské, polské, rumunské, židovské a „jiné“ národnosti v tehdejší terminologii. Poslední časový úsek začíná rokem 1945 a je doveden do roku 1986 s tím, že je pamatováno na možnost doplňování časových řad do roku 1995. Pramenem pro doplňky budou každoroční Statistické ročenky ČSSR, avšak u některých třídění se budou musít uživatelé obracet na ústřední statistické úřady.

Dlouhodobé časové řady sestavované po uplynutí mnoha let od šetření jsou vystavovány nebezpečí buď menší časové srovnatelnosti, nebo i absenci některých údajů. Data o základních školách jsou naštěstí i časově poměrně velmi dobře srovnatelná (týkají se dětí 6 až 12 ev. 14 a nyní 15letých); překvapuje však, že chybějí někde data nikoli z dob před 50—100 lety, ale například z některých let po druhé světové válce. Svědčí to o malém respektu k dokumentárnímu charakteru produkováných statistických dat, o nízké úrovni archivace a nedostatech v publikaci dat, které potvrzují poznatek, že „co není publikováno, téměř není“. Proto tím více si musíme cenit Bulířovy retrospektivní studie, která nám uchová jistě i část údajů, které by mohl zasout čas.

Vladimír Srb

Řešení cikánské otázky spadalo do stejné kategorie jako řešení otázky židovské. Na území tzv. protektorátu znamenal v tomto směru důležitý mezník rok 1942. Ke 2. srpnu 1942 bylo na tehdejším území Čech a Moravy zjištěno 6 500 Cikánů, pro jejichž větší část již k 1. srpnu byly připraveny dva cikánské tábory. Jeden v Letech (okr. Písek), druhý v Hodoníně (okr. Blansko). Jejich poměrně krátkou historií (u prvního do 4. května 1943, u druhého do 21. srpna 1943) se zabývá brněnský autor C. Nečas, který po přípravných pracích shromáždil všechny dostupné doklady o založení, existenci a životě obou cikánských táborů, jimiž prošlo 2 625 osob. Z nich v táborech zemřelo 521 internovaných, 1 353 bylo odtransportováno do Osvětimi, 48 se podařil útěk a 751 bylo propuštěno jako cikánští míšenci nebo necikáni.

Prvým krokem k řešení cikánské otázky v našich zemích byl zákaz kočování z 30. listopadu 1939. Dalším krokem bylo nařízení z 9. března 1942 o uvalování vazby na zločince a tzv. asociály, mezi něž byli výslovně zařazeni Cikáni. Dnem 1. srpna 1942 byly otevřeny jmenované dva cikánské tábory a postupně naplňovány cikánskými rodinami i jednotlivci. Autor podrobně líčí jejich režim, obnovování osazenstva, reprodukci rozením a umíráním, pokusy o útěk, ev. propouštění z tábora. Legální opuštění tábora bylo výjimkou. Ze 103 úteků skončilo 55 nezdarem. Archivní prameny, jimiž byl archivní fond *Cikánský tábor v Letech*, hlášení vedení hodonínského tábora nadřízeným orgánům a matriční výpisy okolních římsko-katolických farních úřadů, umožnily sestavit jmenný seznam všech internovaných osob, které prošly v roce 1942 a 1943 oběma tábory. Táborem v Letech prošlo 1 319 osob, táborem v Hodoníně 1 306 osob. Publikace není jen statistickým a jmenným výčtem obětí nacistického režimu z řad romského etnika na území Českých zemí, ale může se stát i pramenem pro poznání územního rozložení rodišť českých a moravských Romů, struktury romského etnika podle věku a pohlaví, struktury příjmení a jmen atd.

Odhaduje se, že po ukončení války zůstalo na území Česka pouhých 1 000 Cikánů-Romů. Byli to ti, kdo přežili Lety, Hodonín a Osvětim. V dnešní romské populaci ČR představují oni i jejich potomci pouhý zlomek autochtonních českých a moravských Romů. Proto i z tohoto pohledu je Nečasova kniha neobyčejně cenná.

Vladimír Srb